

Feasibility Assessment and the Effect of the Implementation of Hazrat Ali's Tax Laws on the Gini Coefficient (a Case Study of Iran)

ARTICLE INFO

Article Type
Research Article

Authors
Mehdi Taghavi Rafsanjani^{*}

How to cite this article

Mehdi Taghavi Rafsanjani, Feasibility Assessment and the Effect of the Implementation of Hazrat Ali's Tax Laws on the Gini Coefficient (a Case Study of Iran), *Islamic Life Style*. 2022; 6:213-223.

1. Assistant Professor, Department of Education, Faculty of Literature and Humanities, Vali Asr University, Rafsanjan, Iran (Corresponding Author)

* Correspondence:

Address:
Phone:
Email: taghavi@vru.ac.ir

Article History

Received: 2022/04/27
Accepted: 2022/06/29

ABSTRACT

Throughout history, the issue of proportional distribution of wealth, establishment of economic justice, and ultimately reducing the class gap between the rich and the poor has always been the subject of discussion and attention of scientists and experts. Tax, as the main source of government income, is one of the most important elements affecting the proportional distribution of wealth. In Islamic texts and Islamic laws, much emphasis has been placed on establishing economic justice and reducing the class gap. Especially during the time of Hazrat Ali, as the only infallible imam who came to power, laws were established to collect taxes and establish economic justice. In modern economics, the Gini coefficient is used to examine the state of income distribution.

Because one of the most important problems in today's world is the disproportionate distribution of wealth and the creation of an economic gap between the rich and the poor; The necessity of conducting research that examines theories to reduce this gap is inevitable. Undoubtedly, from the point of view of Islam, one of the best methods of using taxes to reduce the gap between the rich and the poor and establish economic justice is the tax laws that were implemented during the reign of Hazrat Ali (a.s.).

The purpose of the current research is to investigate the feasibility of implementing the tax laws of Hazrat Ali (AS) in Iran and its effect on the Gini coefficient. For this purpose, first the implementation of the tax laws during the reign of Hazrat Ali (AS) in Iran is feasible, and then the effect of taxation on the Gini coefficient in Iran is examined with econometric methods, and finally, with a qualitative and analytical review of the implementation effect. The tax laws of Hazrat Ali (pbuh) on the amount of tax received, its effect on the Gini coefficient in Iran is obtained indirectly.

Based on this research, it is possible to implement the tax laws of Hazrat Ali (AS) in Iran. Also, the decreasing and significant effect of tax on the Gini coefficient is clarified. Considering that these laws lead to zakat being included in official taxes and ultimately increase the amount of tax collected, then these laws also have a significant decreasing effect on the Gini coefficient.

Keywords: Tax Laws, Hazrat Ali , Gini Coefficient, Tax, Iran

امکان سنجی و اثر اجرای قوانین مالیاتی حضرت

علی(ع) بر ضریب جینی(مطالعه موردی ایران)

مهدی تقوی رفسنجانی*

استادیار، گروه معارف، دانشگاه ولی عصر(عج)، رفسنجان، رفسنجان، ایران (نویسنده مسئول).

چکیده

در طول تاریخ مسئله توزیع متناسب ثروت، برقراری عدالت اقتصادی و در نهایت کاهش فاصله طبقاتی بین فقیر و غنی همواره مورد بحث و توجه دانشمندان و صاحب نظران بوده است. مالیات به عنوان اصلی ترین منبع درآمد دولت‌ها یکی از مهم ترین عناصر اثرگذار بر توزیع متناسب ثروت به شمار می‌رود. در متون اسلامی و قوانین اسلامی تأکید فراوانی بر برقراری عدالت اقتصادی و کاهش فاصله طبقاتی شده است. به‌ویژه در زمان حضرت علی علیه السلام به عنوان تنها امام معصوم که به حکومت رسیدند قوانینی برای اخذ مالیات و برقراری عدالت اقتصادی برقرار شد. در علم اقتصاد نوین برای بررسی وضعیت توزیع درآمد از ضریب جینی استفاده می‌شود.

از آنجا که یکی از مهمترین معضلات دنیای امروز همین توزیع نامتناسب ثروت و ایجاد شکاف اقتصادی بین فقیر و غنی می‌باشد؛ ضرورت انجام تحقیقاتی که به بررسی‌های برای کاهش این فاصله می‌پردازد اجتناب ناپذیر است. بدون شک در دیدگاه اسلام یکی از بهترین شیوه‌های استفاده از مالیات برای کاهش فاصله بین فقیر و غنی و برقراری عدالت اقتصادی، قوانین مالیاتی است که در زمان حکومت حضرت علی(ع) اجرا می‌شده است.

هدف پژوهش حاضر بررسی امکان سنجی اجرایی شدن قوانین مالیاتی حضرت علی(ع) در ایران و اثر آن بر ضریب جینی می‌باشد. بدین منظور ابتدا اجرایی شدن قوانین مالیاتی دوران حکومت حضرت علی(ع) در ایران را امکان سنجی نموده و سپس اثر مالیات بر ضریب جینی در ایران با روش‌های اقتصاد سنجی بررسی می‌گردد و در نهایت با بررسی کیفی و تحلیلی اثر اجرایی شدن قوانین مالیاتی حضرت علی(ع) بر میزان مالیات دریافتی، اثر آن بر ضریب جینی در ایران بصورت غیرمستقیم بدست می‌آید.

بر اساس این پژوهش امکان اجرایی شدن قوانین مالیاتی حضرت علی(ع) در ایران وجود دارد. هم چنین اثر کاهشی و معنادار مالیات بر ضریب جینی روشن می‌گردد. با توجه به اینکه این قوانین منجر به قرار گرفتن زکات در زمره مالیات‌های رسمی شده و در نهایت باعث افزایش مقدار مالیات اخذ شده می‌شود، پس این قوانین نیز تاثیر کاهشی و معناداری بر ضریب جینی دارند.

کلمات کلیدی: قوانین مالیاتی، حضرت علی(ع)، ضریب جینی، مالیات، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۰۸

*نویسنده مسئول taghavi@vru.ac.ir

مقدمه

مسأله‌ی اساسی زندگی اقتصادی بشر در طول تاریخ، برقراری عدالت اقتصادی و توزیع متناسب ثروت در بین اقشار مختلف جامعه بوده و تحقق آن از اصلی ترین نیازها در بخش اقتصاد همه‌ی جوامع بشری در طول تاریخ محسوب می‌شده است.

کاهش فاصله بین غنی و فقیر مسئله بسیار مهمی بوده است. از آنجا که عدالت دارای حسن ذاتی می‌باشد و عدالت اقتصادی نیز وجهی از عدالت می‌باشد، در طول تاریخ نظریه پردازان برای برقراری عدالت نظریات مختلفی ارائه داده‌اند و اسلام نیز به مسئله عدالت و عدالت اقتصادی پرداخته است.

مالیات به عنوان مهم ترین منبع درآمدی دولت‌ها همواره در بین حکومت‌های مختلف مورد توجه بوده است. در اسلام و حکومت‌های اسلامی نیز به مالیات پرداخته شده است. حضرت علی علیه السلام به عنوان تنها امام معصوم که به حکومت رسیدند در مدت کوتاه حکومت خود توجه ویژه‌ای به امر مالیات داشتند به گونه‌ای در نهج البلاغه، قوانین مختلفی در بخش مالیات از جمله قوانین مربوط به نحوه دریافت، مقدار و نوع مالیات آمده است.

در بحث توزیع درآمدهای مالیاتی که وارد بیت‌المال مسلمین می‌شده قوانین ویژه‌ای در خصوص رعایت تساوی در بخش تقسیم بیت‌المال وارد شده است. در علم اقتصاد نیز مالیات به عنوان اصلی ترین منبع درآمد دولت‌ها و اصلی ترین منبع هزینه کرد دولت‌ها برای مصارف عمومی جامعه نام برده شده و در خصوص توزیع متناسب درآمد، علم اقتصاد از منحنی لورنز و ضریب جینی استفاده می‌کند.

این مقاله درصدد است امکان اجرای قوانین مالیاتی در دوران حکومت حضرت علی(ع) را در ایران بررسی نموده و اثر آن را بر ضریب جینی ایران سنجیده، مشخص کند آیا اجرا نمودن این قوانین در بهبود وضعیت توزیع درآمد و کاهش فاصله طبقاتی اثر دارد؟

بیان مسأله

در لغت معانی متعددی را برای واژه عدالت در نظر گرفته‌اند. معین در واژه‌نامه خود عدالت را به‌عنوان قرار گرفتن هرچیز در جای مناسب و پرهیز از افراط و تفریط درونی می‌داند [۱] معلوف نیز عدالت را رعایت مساوات در تقسیم معنی کرده است [۲]

در شریعت نیز تعریفی برای عدالت ارائه شده است و آن را به معنای راستی در حق، دوری از گناه و برتری دادن عقل بر هوا و هوس نفسانی می‌داند [۳] عدالت اقتصادی زیرمجموعه عدالت می‌باشد و در دین مبین اسلام به آن توجه خاص شده است. بیشترین نمود عدالت اقتصادی در طول تاریخ در بحث توزیع متناسب ثروت و کاهش فاصله طبقاتی بین فقیر و غنی در جوامع مختلف بوده است. حضرت علی علیه السلام در دوران حکومت خود به دنبال برقراری عدالت و عدالت اقتصادی بودند و در نهج البلاغه مکرراً به این مسئله اشاره نموده‌اند در علم اقتصاد نیز به عدالت اقتصادی اشاره شده است. نظریه پردازان و صاحب نظران علم اقتصاد همواره در بخش‌های مختلف به عدالت اقتصادی اشاره نموده و یکی از دغدغه‌های آنان همین مسأله بوده است. از جمله مباحث اقتصادی که در آن به مسأله عدالت اقتصادی و توزیع متناسب ثروت پرداخته می‌توان به دست

پیش رو دارند و آن این است که تا کنون هیچ پژوهشی انجام نشده است که این دو حوزه را بصورت همزمان بررسی کرده و اجرایی شدن قوانین مالیاتی در نهج البلاغه در ایران را امکان سنجی نموده و اثر آن را بر ضریب جینی سنجیده باشد و از این نظر این تحقیق دارای نوآوری می‌باشد. در زیر به تعدادی از این پژوهش‌ها - در دو حوزه نام برده - اشاره می‌شود:

مروتی و دارابی (۱۳۹۲) در مقاله خود با عنوان «بررسی فرایند عدالت مالیاتی در نهج البلاغه» با استفاده از تعریف واژه‌ی مالیات و بررسی واژه‌های جایگزین مالیات در نهج البلاغه، به بررسی چگونگی برنامه‌ریزی برای دریافت مالیات، روش‌های هزینه کردن آن و ارائه سیمای مالیات‌دهندگان، تلاش دارد راهکارهای راهبردی در شیوه دریافت مالیات و رسیدن به عدالت مالیاتی ارائه داده است. توفیق و منتظر القائم (۱۳۹۷) در مقاله خود با عنوان «بررسی تطبیقی فرهنگ گرفتن مالیات در سیاست‌گذاری امیرالمؤمنین علیه‌السلام با کارنامه فرمان‌گزار پیش‌از ایشان (مطالعه موردی نامه‌ی ۲۵ نهج البلاغه)» ضمن بررسی نحوه اخذ مالیات از دیدگاه حضرت علی(ع) به این مسئله اشاره می‌کنند که ایشان در این نامه برای اصلاح نحوه اخذ مالیات در دوره خلیفه اول و بازگشته به شیوه اصلی اخذ مالیات در اسلام اقدام نموده‌اند.

یاراحمدی و بهلولی (۱۳۹۳) در مقاله خود با عنوان «مالیات از دیدگاه اسلام با رویکردی بر نهج البلاغه» به بررسی اهمیت مالیات‌های حکومتی در تامین هزینه‌های دولت پرداخته و ابزارهای سیاست مالی در اقتصاد جدید توسط مالیات را بررسی نموده‌اند. آن‌ها به این نتیجه رسیده‌اند آنچه که در مباحث مالیاتی دولت‌ها بدان پرداخته نشده است مبحث خمس و زکات بوده و مبالغ مربوط به خمس و زکات با توجه به حجم درآمدی که برای دولت‌ها ایجاد می‌کند می‌تواند در رسیدن به توزیع متناسب ثروت و عدالت اقتصادی به دولت‌ها کمک کند. در این مقاله خمس و زکات از دیدگاه حضرت علی(ع) در نهج البلاغه بررسی شده است.

ابونوری (۱۳۸۲) در مقاله «مدلسازی توزیع درآمد و ضریب جینی با کاربرد توزیع لگ لجستیک» روش ساده‌ای را برای برآورد ضریب جینی برای اطلاعات طبقه بندی شده در K طبقه و بدون داشتن اطلاعات درباره میانگن درآمد طبقات مطرح می‌کند که در آن توزیع درآمد بصورت لگ لجستیک فرض شده است. این فرض به آسانی با خط راست قابل ارزیابی است و ضریب جینی با کاربرد روش حداقل مربعات معمولی برای رسم آن خط برآورد می‌گردد. طهرانچیان (۱۳۹۵) در مقاله خود با عنوان «آزمون تجربی تاثیر اقتصاد موازی بر شاخص ضریب جینی در ایران»، تاثیر اقتصاد موازی بر شاخص ضریب جینی در ایران را بصورت تجربی برای سالهای ۱۳۵۶ تا ۱۳۹۱ اندازه گیری نموده است. برای این منظور از ضریب جینی بعنوان شاخص نابرابری توزیع درآمد و از روش فازی برای محاسبه اندازه اقتصاد موازی استفاده نموده است.

یافته‌ها

مالیات

در اکثر کشورهای دنیا مالیات مهم‌ترین منبع درآمد دولت را تشکیل می‌دهد. علاوه بر این مالیات‌ها از دیدگاه کلان اقتصادی یکی از عمده‌ترین ابزارهای سیاست اقتصادی دولت محسوب می‌شوند و

نامرئی آدم اسمیت، عدم دخالت دولت در اقتصاد، مباحث مربوط به اقتصاد رفاه، اقتصاد آزاد، مالکیت خصوصی در نهادهای تولید (سرمایه) در اندیشه سوسیالیستی و مبحث مالیات اشاره کرد [۴]

در مفهوم عدالت اقتصادی دین اسلام عدالت اقتصادی را زیرمجموعه اقتصاد عدالت دانسته و صاحب نظران اسلامی معتقدند عدالت همان مساوات عام انسانی است که همه ارزش‌ها من جمله ارزش‌های اقتصادی را در حالت تعادل نگه می‌دارد [۵] همچنین معتقدند معنای عدالت و عدالت اقتصادی از معنای «اعطاء کل ذی حق حقه» خارج نیست [۶]

نظریه پردازان علم اقتصاد نیز در خصوص عدالت سخن رانده‌اند و از دو نوع عدالت تخصیصی و توزیعی اشاره کرده‌اند. عدالت تخصیصی مربوط به بخش عوامل تولید و تولید بوده و عدالت توزیعی با بخش مصرف در ارتباط است. آنچه که متناسب با موضوع این نوشتار می‌باشد عدالت توزیعی است. در بحث عدالت توزیعی سه نظریه در خصوص عدالت ارائه شده است. نظریه‌ی رفاه کلی جامعه، نظریه‌ی قرارداد اجتماعی رالز که بر اساس اصل برابری پایه گذاری شده است و نظریه‌ی فرصت‌های برابر [۷]

تنها مفهومی که به‌طور ویژه به توزیع درآمد و عدالت اقتصادی در بحث توزیع ثروت پرداخته و آن را به‌صورت کمی مطرح نموده و نشان می‌دهد ضریب جینی و منحنی لورنز می‌باشد.

آنچه که بیشترین تاثیر را بر توزیع مناسب ثروت و رسیدن به عدالت اقتصادی از این منظر می‌گذارد مالیات است. مالیات به‌عنوان اصلی‌ترین منبع درآمد دولت و اصلی‌ترین منبع هزینه‌های عمومی دولت بیشترین اثر را بر ضریب جینی داشته و بیشترین تاثیر را بر توزیع متناسب ثروت و برقراری عدالت اقتصادی خواهد داشت. در نهج البلاغه مالیات در چند شکل آمده است: خراج، خمس و زکات سالانه به‌عنوان منابع درآمدی دولت معرفی شده و چگونگی دریافت این مالیات‌ها نیز مشخص شده است. همچنین انواع دیگری از مالیات در نهج البلاغه آمده که در حال حاضر نیز در زیربخش‌های انواع مالیاتی در اقتصاد وجود دارد همچون مالیات بر ثروت و مالیات بر درآمد.

در این مقاله در ابتدا اجرای قوانین مالیاتی دوران حکومت حضرت علی(ع) در کشور ایران امکان سنجی شده و سپس اثر مالیات بر روی ضریب جینی ایران در مدل اقتصادی و با استفاده از نرم افزار ایویوز برآورد شده است. در نهایت بر اساس نتایج بدست آمده اثر اجرایی شدن قوانین مالیاتی موجود در نهج البلاغه بر ضریب جینی بررسی شده است.

پیشینه تحقیق

تحقیقات و پژوهش‌های انجام شده مرتبط با موضوع این پایان‌نامه با توجه به بین رشته‌ای بودن موضوع به دو دسته تقسیم می‌شوند. دسته اول تحقیقاتی هستند که در آنها مالیات و قوانین مالیاتی از منظر نهج البلاغه و سایر متون دینی بررسی شده است و دسته دوم تحقیقاتی که در رابطه با ضریب جینی بعنوان یک شاخص برای اندازه گیری نابرابری توزیع درآمد (در علم اقتصاد) می‌باشند. همه‌ی این پژوهش‌های انجام شده یک تفاوت مشترک با موضوع پژوهش

همچنین در تحلیل‌های اقتصاد خرد مالیات‌ها دو اثر عمده تخصیص و توزیع را دارند لذا اهمیت مالیات در مباحث اقتصادی بسیار روشن بوده و به عبارتی یکی از اثرگذارترین ابزارها بر عدالت اقتصادی می‌باشند [۸]

کلاسیک‌ها با توجه به این‌که نقش دولت در اقتصاد را بسیار کم‌رنگ می‌دانستند لذا مالیات را تنها برای جبران هزینه کالاها و خدمات عمومی ضروری و لازم برای ادامه کار و فعالیت بازار می‌پذیرفتند اما کینز در نظریه کلان خود به توجیه ضرورت دخالت دولت در اقتصاد پرداخته و اهمیت استفاده دولت از ابزارهای سیاست اقتصادی را بیان نمود به عبارت دیگر کینز مالیات را فقط برای تامین هزینه‌های تولید کالاهای عمومی در نظر نمی‌گرفت بلکه برای اجرای سیاست‌های اقتصادی دولت نیز ابزار مالیات را یکی از مهم‌ترین ابزارهای سیاست‌های مالی دولت می‌دانست. آنچه که در بحث مالیات مهم است سهم درآمد مالیاتی نسبت به درآمد ملی می‌باشد [۹] با توجه به این‌که مالیات از قشر ثروتمند جامعه دریافت می‌شود می‌توان گفت هر چه نسبت درآمد مالیاتی به درآمد ملی بیشتر باشد تأثیر تغییر در سیاست‌های مالیاتی بیشتر بوده و اثر بهتری بر ضریب جینی می‌گذارد.

مالیات‌ها انواع بسیار زیادی دارند اما از هر نوعی که باشند شامل دو جزء اند: پایه و نرخ مالیات. پایه مالیات عبارت از معیار یا ارزشی است که مالیات بر آن برقرار می‌شود مانند مالیات بر دستمزد و حقوق مالیات بر شرکت‌ها مالیات بر ارث و غیره و نرخ مالیات تعیین‌کننده نسبتی از پایه مالیاتی است که باید به صورت مالیات پرداخت شود. در حالت کلی مالیات به مالیات‌های مستقیم و غیرمستقیم تقسیم می‌شوند.

در مالیات‌های مستقیم پایه مالیات بر دو بخش ذخیره دارایی‌ها یا جریان درآمد برقرار می‌شود. مالیات بر دارایی، املاک و ساختمان‌ها و مالیات بر ارث از نوع مالیات بر ذخیره دارایی بوده و مالیات بر دستمزد، حقوق و مالیات بر فروش یک کالا مالیات بر جریان درآمد است.

یکی از مهم‌ترین پایه‌های مالیاتی درآمد می‌باشد به این لحاظ که باید از افراد بر اساس میزان درآمد کسب‌شده آن‌ها با توجه به امکانات کسب درآمد و در اختیار گرفتن منابع مالیات اخذ شود [۱۰]

پس از درآمد ثروت که توانایی مالی واقعی فرد را نشان می‌دهد به عنوان مناسب‌ترین پایه مالیاتی معرفی شده است برخی از نظریه پردازان معتقدند ثروت از درآمد مهم‌تر بوده چراکه درآمد یک سال به تنهایی نمی‌تواند توانایی مالی افراد را نشان دهد در مقابل این نظر مخالفین مالیات بر ثروت معتقدند ثروت پس انداز و اندوخته سال‌های گذشته است که قبلاً مالیات آن در مالیات بر درآمد سالانه اخذ شده است لذا اخذ دوباره مالیات از ثروت به منزله مالیات مضاعف می‌باشد.

در نهج البلاغه به مالیات‌های غیرمستقیم اشاره‌ای نشده و آنچه که در خصوص مالیات مطرح شده است مالیات مستقیم در قالب خمس زکات و خراج بوده و همچنین در مباحث پایه مالیاتی مالیات بر ارث و درآمد مطرح شده است.

۴-۲. مالیات در دوره‌ی حکومت حضرت علی (ع)
قوانین مالیاتی که در دوران حضرت علی پایه گذاری شد در واقع همان قوانین مالیات اسلامی بوده و از آن پیروی می‌کند. مالیاتی که حضرت علی (ع) در نهج البلاغه از آن سخن گفته است هم ماهیت عبادی دارد و هم ماهیت اقتصادی.

مالیات متعارف مالیاتی است که بر اساس قوانین هر کشور از شهروندان گرفته می‌شود اما مالیات اسلامی وظیفه دینی محسوب می‌شود. انسان عقلایی و دین‌مدار فرار مالیاتی را نوعی گناه دانسته و لذا خود را موظف به پرداخت انواع مالیات که برای او در نظر گرفته شده است. هدف مالیات در نهج البلاغه با توجه به مصارف آن (نهج البلاغه/ نامه ۵۳)، افزایش رفاه کل جامعه اعم از مالیات دهندگان و سایر مردم، عدالت و فقرزدایی است در واقع هدف از برقراری مالیات در حکومت اسلامی فقرزدایی در جامعه و توازن در مصرف است. و لذا می‌توان گفت: هدف اصلی مالیات در حکومت اسلامی کاهش نابرابری درآمدی و یا به عبارتی کاهش ضریب جینی می‌باشد.

انواع مالیات در حکومت علوی

در یک تقسیم‌بندی کلی می‌توان مالیات در دوران حکومت علوی را به دو دسته ثابت و متغیر تقسیم کرد.

مالیات ثابت

مالیاتی که به صورت ثابت و مستمر از مضمولان گرفته می‌شود و مصرف آن در جهت کاهش فاصله طبقاتی بین فقیر و غنی و به توازن رسیدن جامعه به لحاظ اقتصادی می‌باشد [۱۱] و شامل خمس، زکات، جزیه و خراج می‌باشد که هر کدام از این مالیات‌ها انواعی دارند.

الف- خمس

با توجه به ماهیت خمس در زمان امام علی علیه السلام تنها موردی که خمس به آن تعلق می‌گرفته غنیمت‌های جنگی بوده است [۱۲] لذا با توجه به این‌که در زمان آن حضرت از غنیمت‌های جنگی که در زمان دو خلیفه قبلی یعنی عثمان و عمر به دست می‌آمد خبری نبود و هر سه جنگ جمل، صفین و نهروان که در زمان حضرت علی (ع) اتفاق افتاد، جنگ‌های داخلی بوده و غنیمت گرفتن در آن‌ها جایز نبود لذا وجوه بسیار کمی از خمس به دست آن حضرت می‌رسید که همان وجه اندک نیز با رضایت اهل بیت پیامبر (ص) که خمس متعلق به آن‌ها بود برای رفع فتنه‌هایی که اسلام را تهدید می‌کرد صرف می‌شد [۱۳] با توجه به این موضوع می‌توان گفت عمده مالیات‌هایی که در زمان حضرت علی علیه السلام دریافت می‌شد عبارت بودند از زکات، جزیه و خراج.

ب- زکات

زکات در واقع نوعی مالیات است که از اموال مردم گرفته می‌شود [۱۴] خداوند در آیه ۱۰۳ سوره توبه حکم زکات را داده است و آن را موجب پاک شدن اموال افراد دانسته است «خذ من اموالهم صدقه تطهرهم و تزکیهم بها» (توبه/ ۱۰۳) (از اموال آنان صدقه‌ای بگیر تا با آن آنان را پاک و پاکیزه سازی)

فلسفه زکات این است که افراد سالم و توانمند موظفند به زندگی افراد ناتوان و گرفتار رسیدگی کنند و بدین سبب با رسیدگی مالی به فقرا و مدد رساندن به قشر محروم جامعه علاوه بر انجام تکالیف

این مسأله اختصاص به اسب هم نداشته است و گاوهای شخم زننده نیز با تفاوت در مقدار زکات تحت همین حکم در آمده است [۱۹]. این حکم از احکام ولایی و مالیاتی دولت اسلامی بوده و می توان آن را از مصادیق مالیات بر ثروت و مالیات بر استفاده از ثروت های عمومی مانند مراتع به حساب آورد.

نحوه دریافت مالیات در نهج البلاغه خود اظهاری

نحوه دریافت مالیات در نهج البلاغه مطابق آنچه که در نامه ی ۲۵ نهج البلاغه آمده است به صورت خوداظهاری می باشد در این نامه حضرت علی علیه السلام به فردی که مأمور دریافت زکات می باشد می فرماید برای دریافت مالیات با آرامش و متانت کافی و بدون ترساندن اهالی هر ولایت تک تک به درب منازل افراد مراجعه نماید و از او در خصوص این که آیا زکات به او تعلق می گیرد یا نه سوال نماید و چنانچه فرد اظهار کرد که زکاتی به وی تعلق نمی گیرد برای دریافت زکات اصرار نکند و او را رها کند اما اگر شخصی اظهار کرد که در اموالش حقی برای خدا می باشد و زکات به او تعلق می گیرد نهایت احترام به شخص زکات دهنده و نظر او در نحوه پرداخت زکات گذارده شود. چنانچه زکات دهنده تمایل به پرداخت زکات طلا نقره درهم و دینار و یا قیمت زکات غلات داشته باشد مأمور مالیاتی باید آن را بپذیرد و در خصوص کم و زیاد بودن آن به فرد زکات دهنده اعتماد کرده و در این خصوص با وی گفت و گو نکند [۲۰].

چنانچه فرد چهارپایانی داشت که به آن ها زکات تعلق می گرفت، بدین سبب که اکثر این اموال متعلق به خود فرد زکات دهنده می باشد مأمور مالیاتی اجازه ندارد که وارد محل نگهداری چهارپایان شده و با ایجاد رعب و وحشت به دریافت زکات بپردازد. برای ورود به آغل گوسفندان و شتران حتما نیاز به اجازه ی صاحب آنها می باشد. مأمور مالیات باید آن بخش از احشام را که مشمول زکات می شود به دو قسمت تقسیم کند و صاحب دارایی مخیر است هر کدام از این دو قسمت را که می خواهد برای خود انتخاب کند سپس قسمت باقیمانده را به دو نیم تقسیم نموده و باز هم اختیار برای انتخاب یکی از این دو و نیم به صاحب اموال داده می شود اما چنانچه شخصی به نحوه تقسیم کردن مال اعتراض داشت مأمور مالیاتی موظف است از اول اموال را تقسیم بندی کند تا رضایت صاحب اموال را جلب کند. در این نوع گرفتن مالیات با توجه به این که گوسفندان و شتران در شرایط عادی به صورت مخلوط هستند و در هنگام تقسیم آن ها به چهار قسمت در هر قسمت تعدادی گوسفندان خوب و بد قرار می گیرند لذا می توان گفت که این نوع تقسیم اموال نوعی قرعه کشی به حساب می آید و در مفهوم قرعه کشی نیست این جمله نهفته است که باید تقسیم نسبتاً عادلانه صورت گیرد که یکی از دو بخش به وسیله قرعه یا انتخاب فرد زکات دهنده انتخاب شود [۲۱].

نکته دیگر اینکه می دانیم که در زکات شتر، سن و سال آنها در مقدار زکات تأثیر دارد و مثل زکات گوسفند نیست، بنابراین باید مسأله سن و سال در این تقسیم کردن رعایت گردد و یا بگوییم که این نوع تقسیم ناظر به مسأله زکات گوسفند و گاو است. در ضمن

دینی رأفت و مهربانی بین مردم افزایش یافته و همچنین موجب برکت مال خواهد شد [۱۵].

اما در زمان حضرت علی (ع) آن حضرت با استناد به آیه ۱۰۳ سوره توبه سیاست هایی را بکار گرفتند که زکات به عنوان مالیات رسمی در نظر گرفته شده بود و افرادی را برای دریافت زکات به شهرهای مختلف می فرستادند اما با توجه به ماهیت عبادی زکات مردم نیز آن را واجب تلقی کرده و چنین نبود که مردم آن را نپردازند لذا زکات یکی از مالیات های اجباری بود که در زمان حضرت علی علیه السلام توسط مردم پرداخته می شد.

ج- جزیه

جزیه در واقع مالیاتی است که از اهل کتاب گرفته می شد و حضرت علی ع در نهج البلاغه این مالیات را بدین صورت توضیح می دهند که دولت اسلامی در برابر حفظ جان و مال این گونه شهروندان آن ها را به پرداخت این مالیات متعهد می کند (نهج البلاغه، نامه ۵۳). نحوه دریافت جزیه از اهل کتاب به صورت سالانه و سرانه از هر فرد بود همچنین اگر اهل کتاب اراضی را تحت تصرف خود داشتند ممکن بود که جزیه بر آن اراضی نیز وضع شود. در صورتی که فردی از اهل کتاب مسلمان می شد مالیات جزیه از او برداشته می شد و به جای آن مشمول پرداخت خمس و زکات می گردید (کلاتری، ۱۴۱۶ق: ۱۵).

حضرت علی علیه السلام بر رعایت حال جزیه دهندگان بسیار تأکید داشتند و نهایت عدالت و انصاف در مورد این افراد سرلوحه کار ایشان بود. آن حضرت هرگز اجازه نمی دادند که وسایل ضروری زندگی اهل کتاب به عنوان مالیات و جزیه دریافت شود (ابن شعبه، ۱۳۸۲: ۲۷۵). همچنین آن حضرت از نابینایان پیرمردان زنان و کودکان جزیه نمی گرفتند (ابن بابویه، ۱۳۶۷: ج ۲/ ۳۵۶).

مورد مصرف جزیه در زمان پیامبر و مهاجران مسکین بودند اما پس از آن حضرت اختیار این نوع مالیات در دست خلیفه و امام مسلمین بود تا آنرا برای مواردی که خود صلاح می دید مصرف کند [۱۶].

د- خراج

خراج که در لغت به معنای مزد و اجر می باشد [۱۷] و در اصطلاح مالیات بر زمین است. حضرت علی (ع) در نهج البلاغه خراج را این گونه توصیف می فرمایند: خراج مالیاتی است که از زمین کشت شده یا قابل کشت گرفته می شود و میزان آن در دوره های مختلف حکومت اسلامی و نیز در ایالت های عراق مصر و حجاز به آفریقا متفاوت بوده و تغییر می کند (نهج البلاغه، نامه ۵۳) با توجه به این تعریف حضرت علی (ع) می توان گفت: خراج مالیات بر اراضی است و از قدیمی ترین انواع مالیاتی است که در طول تاریخ دریافت می شده است [۱۸].

مالیات متغیر

مالیاتی است که بر مال التجاره و یا به صورت خاص در نهج البلاغه برای اسب ها قرار داده شده است که با تغییر شرایط و درآمد افراد تغییر می کند. این نوع مالیات در اختیار ولی امر مسلمین بوده و در صورتی که خزانه خالی باشد حاکم شرع می تواند مالیات هایی را بر ثروتمندان وضع کند. در زمان حضرت علی (ع) ایشان از اسبانی که از مراتع و چراگاه ها استفاده می کردند را مشمول زکات دانستند.

این کار ناراحت می شوند و به این ترتیب تعادل را در مسأله ادای زکات کاملاً رعایت کرده است.

رعایت انصاف

حضرت علی(ع) در نامه ۵۱ خطاب به مسئولین اخذ مالیات دستور می دهند: «بدانید مسئولیتی را که به عهده گرفته اید اندک اما پاداش آن فراوان است، اگر برای آنچه که خدا نهد کرد «مانند ستمکاری و دشمنی» کیفری نبود. برای رسیدن به پاداش در ترک آن نیز عذری وجود نداشت. در روابط خود با مردم انصاف داشته باشید، و در بر آوردن نیازهایشان شکبیا باشید. همانا شما خزانه داران مردم و نمایندگان ملت، و سفیران پیشوایان هستید، هرگز کسی را از نیازمندی او باز ندارید، و از خواسته های مشروعش محروم نسازید، و برای گرفتن مالیات از مردم، لباس های تابستانی یا زمستانی، و مرکب سواری، و برده کاری او را نخرید، و برای گرفتن درهمی، کسی را با تازیانه نزنید، و به مال کسی «نماز گزار باشد، یا غیر مسلمانی که در پناه اسلام است» دست اندازی نکنید، جز اسب یا اسلحه ای که برای تجاوز به مسلمان ها به کار گرفته می شود. زیرا برای مسلمان جایز نیست آنها را در اختیار دشمنان اسلام بگذارد، تا نیرومندتر از سپاه اسلام گردند». در نظر امام (ع) خراج و مالیات در زمانی مؤثر است و در مجموع وضع اقتصادی را رو به بهبودی می برد که رعایت حال مالیات دهنده صورت گرفته باشد و او از قبیل سود خود مالیات دهد. لذا در نامه ۵۳ خطاب به مالک اشتر می فرمایند: «... در مورد مالیات چنان عمل کن که موجب بهبود حال خراجگزاران گردد زیرا با درستی خراج و سامان یافتن حال خراجگزاران، وضع دیگران نیز اصلاح شود و کار دیگران جز با بهبود آنان سامان نپذیرد، زیرا روزی مردم در گرو خراج و خراجگزاران است». هم چنین ایشان رعایت حال خراجگزار را بسیار با اهمیت می دانند. امام (ع) بین خراج گزار و مأمور نوعی اطمینان و همکاری متقابل را در نظر می گیرند که در نتیجه رعایت حال خراجگزار از سوی مأمور بدست می آید. به همین منظور در ادامه نامه ۵۳ می فرمایند: (مالیات و بیت المال را به گونه ای واریسی کن که صلاح مالیات دهندگان باشد، زیرا بهبودی مالیات و مالیات دهندگان، عامل اصلاح امور دیگر اقشار جامعه می باشد، و تا امور مالیات دهندگان اصلاح نشود کار دیگران نیز سامان نخواهد گرفت زیرا همه مردم نان خور مالیات و مالیات دهندگانند. باید تلاش تو در آبادانی زمین بیشتر از جمع آوری خراج باشد که خراج جز با آبادانی فراهم نمی گردد، و آن کس که بخواهد خراج را بدون آبادانی مزارع به دست آورد، شهرها را خراب، و بندگان خدا را نابود، و حکومتش جز اندک مدتی دوام نیاورد. پس اگر مردم شکایت کردند، از سنگینی مالیات، یا آفت زدگی، یا خشک شدن آب چشمه ها، یا کمی باران، یا خراب شدن زمین در سیلاب ها، یا خشکسالی، در گرفتن مالیات به میزانی تخفیف ده، تا امورشان سامان گیرد، و هرگز تخفیف دادن در خراج تو را نگران نسازد زیرا آن، اندوخته ای است که در آبادانی شهرهای تو، و آراستن ولایت های تو نقش دارد، و رعیت تو را می ستایند). همانگونه که از مفاد سخنان فوق برمی آید رعایت انصاف در امر خراج و بوجود آوردن اعتماد فی مابین از اندیشه های بنیادین امام (ع) می باشد.

از مجموع این کلام، این مطلب استفاده می شود که در پرداخت زکات هم می توان قیمت را محاسبه کرد (به قرینه تعبیر به ذهب و فقه که در آغاز این کلام آمد) زیرا سخن تنها از زکات درهم و دینار نیست، بلکه منظور مطلق زکات است) و هم می توان از عین مالی که زکات به آن تعلق گرفته پرداخت. این نکته قابل توجه است که در روایات اسلامی و کلمات فقها حیوانات ممتاز؛ مانند گوسفند پرواری و شترهای پرارزش و حیوان باردار و حیوانات نر که برای بارور ساختن حیوانات ماده از آنها استفاده می شود، استثنا شده اند؛ یعنی مأمور جمع آوری زکات برای جلب محبت صاحبان این اموال، نخبه ها را به خودشان واگذار می کند تا زکات را با طیب خاطر بپردازند [۲۲]

برهیز از گرفتن اموال معیوب

در ادامه ی نامه ۲۵ امام (ع) دستور می دهد که پنجم نوع از حیواناتی که به نحوی ناقص و کم ارزش هستند به عنوان زکات انتخاب نشود؛ می فرماید: «هرگز حیوان مسن و فرتوت و دست و پا شکسته و بیمار و معیوب را به عنوان زکات نپذیر»؛ «وَلَا تَأْخُذَنَّ عَوْدًا وَلَا هَرْمَةً وَلَا مَكْسُورَةً وَلَا مَهْلُوسَةً، وَلَا ذَاتَ عَوَارٍ» (نهج البلاغه، نامه ۲۵)

با توجه به اینکه «عَوْدٌ» و «هَرْمٌ» هر دو به معنای حیوان پیر است، به نظر می رسد که «عود» حیوانی است که سنی از آن گذشته و «هرم» به معنای پیر و فرتوت است؛ یعنی چیزی فراتر از حیوان مسن.

«مهلوسه» گاه به معنای حیوان بیمار مسلول و گاه به معنای هرگونه حیوان بیمار تفسیر شده است و مناسب معنای دوم است و حیوان «ذات عوار» به معنای حیوانی است که عیب و نقصی دارد؛ مثلاً فاقد چشم یا گوش یا مانند آن است. در همین خصوص فقها، منظور از این دستور را اینگونه می دانند که اگر تمام نصاب سالم بوده باشد نمی تواند حیوان ناسالمی را از جایی دیگر بیاورد و به عنوان زکات بپردازد؛ ولی اگر تمام نصاب حیوان بیمار و معیوب است، مانعی ندارد زکات را از همان بپردازد و نیز اگر قسمتی معیوب و قسمتی سالم است، زکات به نسبت از سالم و معیوب گرفته می شود و این نشانه رعایت عدالت اسلامی در مسائل مربوط به بحث زکات است [۲۳]

اسلام از یک سو بر طبق نامه ی ۲۵ نهج البلاغه دستور می دهد حیوانات معیوب، پیر و فرتوت و بیمار را به عنوان زکات نپذیرد، زیرا ارزش زکات را به عنوان یک عبادت یابین می آورد و به مقتضای آیه ۹۲ سوره ی آل عمران «لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ» هرگز به حقیقت نیکوکاری و قرب الی الله نمی رسید مگر اینکه از آنچه دوست دارید در راه خدا انفاق کنید» تاکید دارد که افراد باید از اموالی که برایشان خوشایند است و دوستشان می دارند زکات دهند تا به قرب الهی برسند. و از سویی دیگر براساس آیه ۳۷ سوره محمد(ص) که می فرماید: «إِنْ يَسْأَلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبَخَّلُوا وَيُخْرِجْ أَمْوَالَكُمْ؛ چرا که هرگاه اموال شما را طلب کند و بر آن تاکید نماید، بخل می ورزید؛ و کینه و خشم شما را آشکار می سازد» دستور می دهد اموال نخبه و گران قیمت را در اختیار صاحب قیمت بگذارد و به عنوان زکات نگیرد، زیرا بسیاری از مردم از

در اندیشه امام اصل بر آبادانی است یعنی تا زمانی که آبادانی و شرایط مناسب در امر کشاورزی صورت نگیرد خراجگزار به سود نخواهد رسید تا خراج بدو تعلق گیرد. بنابراین، امام به عامل خود دستور می‌دهد که اصل را بر آبادانی بگذارد تا از قبل آن سودی حاصل آید و خراجی ستانده شود. در اینجا ذکر این نکته لازم است که از منظر امام (ع) اخذ مالیات از درآمد ناشی می‌شود لذا امام به این امر اهتمام دارند که بر مبنای نظر کارشناسی مأمور و با احترام به نظر خراج‌گزار این امر صورت پذیرد.

امکان سنجی

با توجه به آنچه که گفته شد مشخص می‌شود که هم اکنون در ایران نظام مالیاتی ترکیبی از نظام مالیاتی نوین و اسلامی است. آنچه که تفاوت عمده بین مالیات‌های زمان حکومت حضرت علی(ع) و نظام مالیاتی در ایران است بحث زکات و خمس است و جزیه و خراج در قالب مالیات‌های مستقیم هم‌اکنون دریافت می‌شود. در بحث شیوهی دریافت مالیات در ایران نیز یکی از راه‌های دریافت مالیات، خوداظهاری می‌باشد و با توجه به اینکه هم‌اکنون مالیات بصورت نقدی دریافت می‌گردد بحث دریافت اموال معیوب نیز منتفی می‌باشد. هم‌چنین در قوانین مالیاتی تلاش شده بحث انصاف تا حدودی رعایت گردد که جای توجه و کار بیشتری دارد و می‌توان در برخی از قوانین که کفه‌ی ترازو به نفع دولت پایین است، تغییراتی ایجاد کرد. اما در بحث خمس و زکات نیز این امکان وجود دارد که این دو مالیات را بصورت قانون درآورد و به مالیات-های دریافتی اضافه نمود. این دو نوع مالیات اسلامی که بطور مشخص از طبقه‌ی مرفه دریافت می‌گردد و موارد مصرف آن نیز خانواده‌های بی بضاعت جامعه می‌باشد می‌تواند مقدار مالیات‌های دریافتی توسط دولت را به شکل قابل توجهی افزایش دهد. لذا مشخص می‌شود که امکان دریافت مالیات به شیوهی حکومت علوی در جامعه‌ی امروزی وجود دارد.

ریب جینی و منحنی لورنز

برای بررسی چگونگی توزیع درآمد و به دست آوردن میزان فاصله طبقاتی در علم اقتصاد روش‌های متفاوتی وجود دارد اما معروف‌ترین این روش‌ها منحنی لورنز می‌باشد. در منحنی لورنز نمودار افقی نمودار درصد خانوارها و نمودار عمودی جمع درصد درآمد را نشان می‌دهد. با استفاده از خط ۴۵ درجه و منحنی لورنز فضایی ایجاد می‌شود که نشان‌دهنده میزان توزیع درآمد است. هرچه منحنی لورنز به خط ۴۵ درجه نزدیک‌تر باشد توزیع درآمد بهتر و فاصله طبقاتی کمتر است و هرچه نسبت به خط ۴۵ درجه محذب‌تر باشد به معنای توزیع درآمد نابرابر می‌باشد (بژویان، ۱۳۸۳: ۵۴).

نمودار ۱

۴-۳. اندازه گیری نابرابری توزیع درآمد (ضریب جینی) معیار اندازه گیری نابرابری توزیع درآمد ضریب جینی^۱ می‌باشد. این ضریب به کمک منحنی لورنز به دست می‌آید. این ضریب نسبت سطح فاصل بین منحنی لورنز و خط برابری کامل درآمد به کل مثلث سمت راست و پایین خط برابری کامل درآمد می‌باشد. [۲۴] بعبارتی ضریب جینی ارتباط تنگاتنگی با منحنی لورنز دارد و بدین صورت اندازه گیری می‌شود:

رابطه (۱)

مساحت زیر خط ۴۵ درجه / مساحت بین منحنی لورنز و خط

$$G = 45 \text{ درجه}$$

با توجه به اینکه مساحت زیر خط ۴۵ درجه مساحت مثلث قائم الزاویه است و قاعده و ارتفاع آن هرکدام برابر با ۱ می‌باشد؛ می‌توان فرمول محاسبه ضریب جینی را بصورت زیر نوشت:

رابطه (۲)

(مساحت بین منحنی لورنز و خط ۴۵ درجه) = ۰,۵ / مساحت بین

$$G = 45 \text{ درجه}$$

با توجه به این فرمول، ضریب جینی دو برابر مساحت بین منحنی لورنز و خط توزیع کاملاً برابر (خط ۴۵ درجه) می‌باشد. (جعفری صمیمی، ۱۳۷۸: ۱۳۱) چنانچه معادله‌ی منحنی لورنز را بصورت $y=f(x)$ در نظر بگیریم، در اینصورت می‌توان فرمول محاسبه ضریب جینی برحسب لورنز را بدین صورت نوشت [۲۵]

رابطه (۳)

$$G = 1 - 2 \int_0^1 f(x) dx$$

از نظر عددی ضریب جینی بین صفر و یک متغیر است. چنانچه توزیع درآمد کاملاً برابر باشد، منحنی لورنز بر خط ۴۵ درجه (خط توزیع کاملاً برابر) منطبق می‌شود و ضریب جینی برابر صفر خواهد شد؛ اما اگر توزیع درآمد کاملاً نابرابر باشد تمامی درآمد فقط به یک نفر اختصاص می‌یابد و ضریب جینی با کل مساحت زیر خط ۴۵ درجه برابر می‌شود. هرچه ضریب جینی به صفر نزدیک‌تر شود نابرابری توزیع درآمد کمتر و هرچه به یک نزدیک‌تر شود نابرابری بیشتر خواهد شد. [۲۶]

سپس نتایج حاصل از برآورد را به صورت جدول بیان کرده و در نهایت آزمون نتایج را انجام می‌دهیم.

ارائه مدل و شرح داده‌ها

با توجه به اینکه در این مقاله هدف بررسی اثر اجرایی شدن قوانین مالیاتی حضرت علی(ع) بر ضریب جینی می‌باشد و لازم است اثر مالیاتها بر ضریب جینی بررسی شود با توجه به تحقیقات برد^۳ و بیشاب^۲ و همکاران^۲ مدل ارائه شده برای این تحقیق به صورت لگاریتمی و به شکل زیر می‌باشد:

رابطه (۴)

$$\ln Gini = \alpha_0 + \alpha_1 \ln TI + \alpha_2 \ln TW + \alpha_3 \ln GDP + \alpha_4 \ln G + \alpha_5 \ln CPI + U_i$$

³ Bishop, Lambert & Formby

¹ - Gini Coefficient

² -Brid. R

که در آن متغیر وابسته عبارت است از:

Gini: (ضریب جینی)

و متغیرهای مستقل:

TI: مالیات بر درآمد

TW: مالیات بر ثروت

GDP: تولید ناخالص داخلی

CPI: شاخص قیمت خرده فروشی (بعنوان جانشین نرخ تورم)

G: مخارج دولت

U_i: جزء اخلاص

می‌باشند. Ln در مدل فوق بیانگر این است که مدل بصورت

لگاریتمی برآورد شده است. مدل فوق سری زمانی بوده و داده‌ها

مربوط به بازه‌ی زمانی سال ۱۳۵۷ الی ۱۳۹۷ (ارائه شده در مرکز

آمار ایران) می‌باشند.

۵-۱. بررسی ایستایی متغیرها

با توجه به اینکه داده‌های این تحقیق سری زمانی می‌باشند قبل از

برآورد مدل حتماً باید ایستایی متغیرها مورد بررسی قرار گیرد. در

اقتصاد سنجی آزمون‌های متفاوتی برای بررسی ایستایی متغیرها وجود دارد. که برخی از آنها عبارت‌اند از تابع خودهمبستگی^۱ و همبستگی نگار و آزمون‌های ریشه واحد^۲ دیکی فولر و فیلپس پرون.

در این تحقیق از روش خود رگرسیون با وقفه‌های گسترده جهت برآورد مدل استفاده شده است. و در این روش نیازی به بررسی مانایی داده‌ها وجود ندارد. زیرا با توجه به اینکه متغیرها با وقفه‌های متعدد تخمین زده می‌شوند مشکل نامانایی متغیرها در داخل خود الگوها حل می‌شود و نیازی به ایستا کردن متغیرها وجود ندارد.

با این حال به جهت اطمینان، مانایی متغیرهای مدل با استفاده از آزمون دیکی - فولر تعمیم یافته بررسی شده است. جدول زیر بیانگر نتایج این آزمون بوده و ملاحظه می‌شود برخی متغیرها در سطح و برخی با یک یا دوبار تفاضل گیری مانا می‌گردند.

جدول ۱. بررسی ایستایی متغیرهای مدل

متغیر	آماره دیکی- فولر	مقدار بحرانی در سطح ۱٪	مقدار بحرانی در سطح ۵٪	مقدار بحرانی در سطح ۱۰٪	نتیجه
ضریب جینی	-۳/۶۵۶۰۰۲	-۳/۶۷۰۱۱۲	-۲/۹۶۳۹۷۳	-۳/۶۲۱۰۰۷	ایستاد سطح
مالیات بر درآمد	-۵/۲۹۵۱۵۲	-۳/۶۸۹۱۹۱	-۲/۹۷۱۸۵۱	-۳/۶۲۵۱۲۲	ایستادوبار تفاضل گیری
مالیات بر ثروت	-۲/۶۲۳۵۲۱	-۲/۶۶۹۳۵۸	-۱/۹۵۶۴۰۳	-۱/۶۰۸۴۹۳	ایستا در سطح
تولید ناخالص داخلی	-۴/۵۴۱۶۷۲	-۴/۳۳۹۳۴۰	-۳/۵۸۷۵۲۷	-۳/۲۲۹۲۳۲	ایستا با یکبار تفاضل گیری
شاخص قیمت خرده فروشی	-۴/۳۵۲۶۷۹	-۳/۳۰۹۸۲۳	-۳/۵۷۴۲۴۴	-۳/۲۲۳۷۲۲	ایستا در سطح
مخارج دولت	-۳/۳۲۵۶۸۲	-۴/۴۴۰۷۲۹	-۳/۶۳۲۸۸۶	-۳/۲۵۴۶۷۲	ایستا در سطح

نیستند، لازم است روش انتخاب شود که پویایی‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت را در خود جای داده باشد. در این مقاله از روش خود رگرسیون برداری با وقفه‌های گسترده استفاده شده است و نتایج حاصل از تخمین معادلات به این روش در ادامه آمده است:

برآورد مدل و تجزیه و تحلیل داده‌ها

در مطالعات اقتصادسنجی به‌طور معمول از روش حداقل مربعات در برآورد توابع و روابط استفاده می‌کنند. اما این روش برای متغیرهای پایا کاربرد دارد. برای متغیرهای غیر پایا آن هم زمانی که حجم نمونه مانند تحقیق حاضر کوچک می‌باشد و متغیرها هم در سطح پایا

جدول ۲. نتایج حاصل از برآورد مدل (منبع: اطلاعات برآورد مدل)

متغیر	ضریب برآورد شده	آماره T	احتمال آماره T	نتیجه
مالیات بر درآمد	-۰/۱۲۲۸۲	-۲/۵۶۴۷	۰/۰۱۹	معنادار
مالیات بر ثروت	-۰/۱۹۸۰۰	-۳/۳۱۷۲	۰/۰۰۴	معنادار
مخارج دولت	-۰/۰۲۶۲۲۹	-۵/۴۱۷۹	۰/۰۰۵	معنادار
شاخص قیمت خرده فروشی (نرخ تورم)	۰/۲۷۳۶۱	۲/۴۵۶۳	۰/۰۲۴	معنادار
تولید ناخالص داخلی	-۰/۷۰۶۳۴	-۳/۳۹۴۹	۰/۰۰۳	معنادار
جزء اخلاص	-۱۰/۱۱۲۰	-۳/۸۱۰۴	۰/۰۰۱	-

² Unit Root Test

¹- Auto Correlation Function

به خمس و زکات مستقیم در دست حاکم اسلامی قرار می‌گیرد و با توجه به اینکه فقرا و مساکین، بدهکاران و در راه ماندگان از موارد مصرف این دو و به ویژه زکات هستند و از این رو زکات نیز نقش مهمی در کاهش فاصله طبقاتی بین فقیر و غنی داشت، اما در علم اقتصاد نوین این منبع درآمدی دولت جایگاهی ندارد.

مالیاتی که حضرت علی(ع) در نهج البلاغه از آن سخن گفته اند مالیات مستقیم از نوع مالیات بر درآمد و ثروت و به صورت خمس، زکات، خراج و جزیه می‌باشد. از دیدگاه حضرت علی(ع) امر گرفتن مالیات باید بدین صورت باشد که اولاً مالیات از اقشار پردرآمد جامعه اخذ شود، ثانیاً این مالیات بر ارزش افزوده و سود حاصل از کار آنها باشد نه مالیات بر اصل سرمایه، ثالثاً بر اساس خود اظهاری افراد بوده و بنابر اعتماد به افراد گذاشته شود. حضرت شیوهی اخذ خراج و مالیات از افراد را به گونه ای شکل دادند که مردم حکومت را محق‌ترین و امین‌ترین فرد برای دریافت مالیات بدانند و اعتماد سازی لازم بین دولت و مردم صورت گیرد که ورود این قوانین در بحث شیوهی دریافت مالیات، در نظام مالیاتی ایران کاملاً امکان پذیر است.

همچنین آنچه که در تفاوت مالیات‌های دریافتی در نظام مالیاتی ایران و دوران حکومت علوی به چشم می‌آید خمس و به ویژه زکات می‌باشد که با توجه به اینکه ایران یک کشور اسلامی می‌باشد وارد کرد دریافت خمس و زکات در قوانین مالیاتی امکان پذیر بوده و با توجه به شرایط اقلیمی و اقتصادی ایران دریافت این دو نوع مالیات بصورت رسمی و قانونی، میزان مالیات دریافتی توسط دولت را افزایش خواهد داد.

از سوی دیگر مالیات‌هایی که بر ضریب جینی اثر می‌گذارند نیز از نوع مالیات‌های مستقیم می‌باشند. بنابراین می‌توان با پیدا کردن اثر مالیات‌های مستقیم بر ضریب جینی و در ادامه بررسی تاثیر اجرایی شدن قوانین مالیاتی حضرت علی(ع) بر میزان مالیات‌های مستقیم در دوران کنونی، اثر اجرایی شدن قوانین مالیاتی از دیدگاه حضرت علی(ع) بر ضریب جینی را پیدا کرد.

در ادامه به بررسی اثر مالیات‌های مستقیم بر ضریب جینی در ایران پرداخته شد و هدف از آن این بود که اولاً مشخص شود بطور کلی آیا مالیات‌های مستقیم بر ضریب جینی ایران اثری دارد؟ و ثانیاً اگر اثر معناداری وجود دارد، چنانچه قوانین و شیوه‌های مالیات گیری حضرت علی(ع) در شیوه‌های اخذ مالیات رایج وارد شود تاثیری بر فاصله ی طبقاتی و ضریب جینی خواهد داشت؟

در این مقاله از آمارهای مربوط به چهل سال اخیر (۱۳۹۶-۱۳۵۷) استفاده شده که بازه‌ی مورد استفاده چهار دهه را در برمی‌گیرد و لذا می‌تواند نتایج قابل اعتمادی را بدست دهد. از طرف دیگر مدلی که برای این بررسی انتخاب شده یک مدل قابل بسط بوده و می‌توان آنرا به دوره‌های دیگر هم بسط داد. و این درصد خطای در نتایج حاصله را به شکل قابل توجهی پایین می‌آورد. آمارهای مورد استفاده از سایت آمار ایران اخذ شده و برای این مدل که از نوع

جدول فوق نشان می‌دهد ضرایب بدست آمده در سطح بالایی معنا دارند و علامت ضرایب هم کاملاً در جهت مورد انتظار بر ضریب جینی تاثیر می‌گذارد.

ضریب مالیات بر درآمد ۰/۱۲- و در سطح اطمینان ۹۹٪ معنادار است. که نشان می‌دهد افزایش یک درصدی مالیات بر درآمد باعث کاهش ۰/۱۲ درصدی نابرابری در ایران می‌شود. بنابراین افزایش مالیات بر درآمد باعث کاهش ضریب جینی و کاهش اختلاف طبقاتی و اختلاف درآمدی می‌شود.

ضریب مالیات بر ثروت ۰/۱۹- و در سطح اطمینان ۹۰٪ معنادار است. که نشان می‌دهد افزایش یک درصدی مالیات بر ثروت باعث کاهش ۰/۱۹ درصدی نابرابری در ایران می‌شود. بنابراین افزایش مالیات بر ثروت باعث کاهش ضریب جینی و کاهش اختلاف طبقاتی و اختلاف درآمدی می‌شود.

هم چنین سایر متغیرهای موجود در مدل همگی معنادار بوده و بر ضریب جینی موثر می‌باشند.

سایر اطلاعات به دست آمده از تحقیق به صورت زیر است:

آماره R^2 (R-squared) برابر ۰/۷۲۱۶۸ است که نشان می‌دهد ۷۲٪ این مدل توسط متغیرهای گفته شده توضیح داده می‌شود. آماره F (F-statistic) برابر ۴/۴۴۳۰ است که بزرگتر از F جدول بوده و نشان می‌دهد به طور کلی این مدل معنادار است. سطح احتمال آماره F (Prob(F-statistic)) برابر ۰/۰۰۰ است که معنادار بودن مدل را تأیید می‌کند.

آزمون مدل

آزمون خودهمبستگی اجزاء اخلاص

آزمون خودهمبستگی اجزاء اخلاص (lm test) انجام شد. با توجه به $0.1 > 0.13$ نتیجه می‌گیریم خودهمبستگی بین اجزاء اخلاص وجود ندارد

آزمون ناهمسانی واریانس

آزمون ناهمسانی واریانس انجام شد و با توجه به $0.1 > 0.18$ نتیجه می‌گیریم ناهمسانی واریانس نداریم.

۳. آزمون وقفه بهینه

آزمون وقفه بهینه انجام شد و با توجه به نتایج به دست آمده مشاهده می‌شود که وقفه‌های این مدل بهینه می‌باشند.

نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف امکان سنجی اجرایی شدن قوانین مالیاتی حضرت علی(ع) در ایران و اثر آن بر ضریب جینی انجام شد.

با توجه به آنچه که در متن پژوهش آمد تفاوت‌هایی در انواع مالیات که در زمان حضرت علی(ع) و در حال حاضر دریافت می‌شود مشهود است. در زمان خلافت و زمامداری حضرت علی(ع) ایشان خمس و زکات را که تا قبل از آن تنها بعنوان واجب شرعی شناخته می‌شد بعنوان مالیات اعلام شد. خمس توسط خود مردم پرداخت می‌شد و در خصوص زکات، مامورانی را برای دریافت زکات به بلاد مختلف فرستادند. هرچند که دریافت زکات با ملاحظت و بصورت خوداظهاری بود اما همین که این مبالغ مربوط

Plato, Aristotle and Islam, Journal of Islamic Economics, No. 14: 63-78

5. Farahani Fard, Saeed (2004). Sustainable development based on justice, scientific-research journal of Islamic economics, vol. 14, 91-122
6. Motahari, Morteza (1373). *Insan Kamel*, vol. 1, Sadra, Qom.
7. Musgrave, Richard/ Musgrave, Peggy (1372). *Public finance in theory and practice*, translated by Masoud Mohammadi and Yadaullah Ebrahimifar, first volume, Tehran: Iran Management and Planning Organization.
8. Pejuyan, Jamshid (1383). *Public finance and government policy determination*, Tehran: Payam Noor University Press.
9. Pejuyan, Jamshid (1383). *Public finance and government policy determination*, Tehran: Payam Noor University Press.
10. Pejuyan, Jamshid (1383). *Public finance and government policy determination*, Tehran: Payam Noor University Press.
11. Sadr Seyyed Kazem (1375). *Sadr Islam Economics*, Shahid Beheshti University, Tehran.
12. Haeri, Morteza (1418 AH). *Khums*, first edition, Qom: Islamic Publishing House.
13. Beyhaqi Debir, Abulfazl bin Muhammad (1378). *Tarikh Beyhaghi*, Tehran: Mehtab.
14. Ibn Manzoor, Muhammad bin Makram (1414 AH). *Arab language*, second edition, Beirut: Dar Sadir.
15. Hakimi, Mohammad Reza (1380). *Al-Hayyah*, translated by Ahmad Aram, first edition, Tehran: Farhang Islamic Publishing House.
16. Ibn Babouyeh, Muhammad bin Ali (1367). *Man Lai Hazra Al-Faqih*, to the research of Ali Akbar Ghafari, Qom: Semit.

سری زمانی است از نرم افزار ایویوز^۱ استفاده شده است. با توجه به این که از روش خود رگرسیون با وقفه‌های گسترده برای برآورد مدل استفاده شده لذا در این روش نیاز به بررسی مانایی داده‌ها وجود ندارد.

پس از برآورد مدل نتیجه چنین شد که افزایش مالیات بر درآمد و مالیات بر ثروت هر کدام به صورت جداگانه بر ضریب جینی اثر منفی و معناداری دارند. یعنی به طور کلی افزایش مالیات و درآمدهای مالیاتی باعث کاهش فاصله طبقاتی و ضریب جینی می‌شود. همانگونه که ملاحظه شد اثر مالیات بر درآمد و مالیات بر ثروت بر ضریب جینی یک اثر منفی و معنادار بود. یعنی با افزایش میزان اخذ مالیات، ضریب جینی کاهش و در نتیجه فاصله طبقاتی و نابرابری درآمدی کاهش می‌یابد. این افزایش مالیات باید تا جایی باشد که سطح رفاه فقرا را افزایش دهد. اما درآمد ثروتمندان را آنقدر کاهش ندهد که منجر به فقر آنان گردد (تا زمان صفر شدن نرخ نهایی مالیات). عبارتی همانگونه که حضرت علی(ع) فرمودند رعایت حال مالیات دهندگان نیز باید شود.

با توجه به امکان اجرای قوانین مالیاتی دوران حکومت حضرت علی(ع) در ایران و نتیجه حاصل از برآورد مدل، می‌توان گفت: در صورتیکه شیوهی اخذ مالیات به گونه‌ای که در نهج البلاغه بدان تصریح شده است اجرا شود، هم چنین اگر خمس و زکات هم بعنوان یک مالیات رسمی و قانونی توسط حاکم اسلامی دریافت گردد، با توجه به اینکه این نوع از مالیات از ثروتمندان و قشر پردرآمد جامعه اخذ می‌گردد - و در نتیجه میزان درآمد مالیاتی افزایش می‌یابد - بنابراین اجرای قوانین مالیاتی حضرت علی(ع) بر میزان درآمد مالیاتی دولت اثر مثبت داشته، میزان مالیات را افزایش می‌دهد و از آنجا که میزان مالیات اخذ شده بر ضریب جینی اثری منفی و معنادار دارد بنابراین قوانین مالیاتی دوران حکومت حضرت علی(ع) بر ضریب جینی اثری منفی و معنادار داشته و با رعایت بهتر و بیشتر این قوانین، ضریب جینی کاهش، نابرابری‌های درآمدی کم و فاصله‌ی طبقاتی بین اقشار ضعیف و ثروتمند جامعه کاهش می‌یابد.

References

1. Moin, Mohammad (1382). *Farhang Moin*, Tehran: Zarin.
2. Maalouf, Lewis (1998). *Al-Munjad Fi Al-Lagheh*, Vol. 2, Beirut: Al-Mattabah Al-Katolikiyeh
3. Yousefinejad, Ali (2012). *Islamic economics and the theory of economic justice*, Proceedings of the second biennial Islamic economics conference, Tehran: Tarbiat Modares University.
4. Agha Nazari, Hossein (1384). *Economic justice from the point of view of*

¹ -Eviews

17. Qurashi, Ali Akbar (1371). Qur'an Dictionary, 6th edition, Tehran: Dar al-Kitab al-Islamiya.
18. Jamshidenjad, Gholamreza (1385). Economic systems of Sadr Islam, Tehran: Asatir.
19. Kalini, Mohammad bin Yaqoob (1369). Usul Kafi, translated by Seyyed Javad Mostafavi, first edition, Tehran: Islamic Islamic bookstore.
20. Makarem Shirazi, Nasser (1390). Message of Imam Amir al-Mu'minin (a.s.), Volume 12, Qom: Publication of Imam Ali Ibn Abi Talib (a.s.) School.
21. Makarem Shirazi, Nasser (2013). Message of Imam Amir al-Mu'minin (a.s.), Volume 12, Qom: Publication of Imam Ali Ibn Abi Talib (a.s.) School.
22. Najafi, Muhammad Hasan bin Baqir (1411), Javaher al-Kalam, Beirut: Dar al-Ahiya al-Tarath al-Arabiya.
23. Najafi, Muhammad Hasan bin Baqir (1411), Javaher al-Kalam, Beirut: Dar al-Ahiya al-Tarath al-Arabiya.
24. Pejuyan, Jamshid (1383). Public finance and government policy determination, Tehran: Payam Noor University Press.
25. Jafari Samimi, Ahmed (1378). Public Sector Economy 1, Tehran: Samt Publications.
26. Jafari Samimi, Ahmed (1371). Investigating the relationship between inflation and the government budget deficit in Iran: a theoretical and empirical analysis, Journal of Future Studies of Management, Vol. 13: 9-27